

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 o 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 o 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 o 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 o 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 o 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 o 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty o 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) o 437

Jūratė Kiaupienė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Recenzuojama:

*Lietuvos ir Žemaičių
Didžiosios Kunigaikštystės metraštis*

*Monografinis tyrimas ir kritinis leidimas,
parengė Kęstutis Gudmantas*

Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
2024, 459 p. ISBN 978-609-425-127-6

Mokslo bendruomenę ir visus besidominčius senąja Lietuvos istorija pasiekė svarbaus šaltinio, Lietuvos metraščių, vadinamų Viduriniu sąvadu, teksto publikacija. Pasak tekstus parengusio Kęstučio Gudmanto, šis darbas užpildo iki šiol egzistavusią metraščių publikacijų spragą. Naujos publikacijos pagrindu pasirinktas plačiausia, trečia, Viduriniojo sąvado redakciją atspindintis Raczyńskių nuorašas – pateikiamos jo skaitmeninės nuotraukos, transkripcija ir vertimas į lietuvių kalbą su komentarais.

Pabrėžiama, kad nepaisant santykinai gausios istoriografijos, daugeliu atvejų Lietuvos metraščių tyrimai nėra nei išsamūs, nei pakankami. Istorigrafijoje tebediskutuojama dėl šių tekstų surašymo laiko, redakcijų, šaltinių, įvardijimo ir t. t. Situaciją komplikuoja ir tai, kad skiriasi tyrėjų vartojami terminai. Lietuvos metraščiai vadinami ir *metraščiais*, ir *kronikomis*. Žanrinė terminija Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais nebuvo nusistovėjusi ir nebuvo vartojama preciziškai. Ši lietuviškosios istoriografijos yda šiuolaikiniams tyrėjams gerai žinoma, deja, rasti kompromisinio sutarimo dažnai nepavyksta.

Šios knygos pagrindas yra Raczyńskių nuorašo publikacija, kurią sudaro nuorašo faksimilė, transkripcija ir vertimas į lietuvių kalbą. Tyrime pateikiama Raczyńskių kodekso ir jo nuorašo charakteristika. Priede skelbiamos Patriarcho, Rumiancevo ir Jevreinovo nuorašų ištraukos – transkripcijos ir vertimai. Šie trijų nuorašų pasakojimai apie XVI a. įvykius svariai papildė Raczyńskių nuorašo tekstą, o Jevreinovo nuorašas netgi leidžia užpildyti dingus lapams prarastą teksto dalį, pasakojančią apie 1534–1542 m. įvykius.

Raczyńskių nuorašo transkripcija parengta pagal skaitmeninius originalo atvaizdus, kuriuos pateikė Lenkijos Raczyńskių biblioteka, ir vėliau sutikrinta su originalu. Ruošdami tekstus spaudai rengėjai pasirinko dalinės modernizacijos kelią (plačiau žr. p. 143–144).

Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų tekstų vertimas į lietuvių kalbą yra sudėtingas, svarbus ir didelę išliekamąją vertę turintis darbas. Taip kuriama ir lietuviška senosios istorijos terminija. Ypatinga Raczyńskių nuorašo vertė yra ta, kad šis kodeksas buvo sukurtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje ir turi ilgą skaitymo bei komentavimo istoriją. Todėl vertimui galima buvo skirti kur kas daugiau dėmesio, pateikti išsamesnius dalykinius aiškinimus, galvojant apie darbą su senaisiais šaltiniais ateityje, jų tekstų panaudojimą mokymo procese. Vertimo komentaruose pateikta nemažai informacijos, kuri pasitarnaus terminijos gludinimui, tikslinimui, pildymui, o, reikalui esant, ir jos keitimui.

Publikaciją sudaro „Pratarmė / Preface“ (p. 7–9, 11–13), pirma dalis „Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis – pirmoji Lietuvos istorija nuo legendinių ištakų / Chronicle of the Grand Duchy of Lithuania and Samogitia: The First History of Lithuania from its Legendary Beginnings“, kur aptariamos metraščių tekstologijos problemos, Viduriniojo sąvado redakcijos, nuorašai ir publikavimo principai (p. 56–148). Antroje dalyje „Raczyńskių, arba Poznanės, nuorašas / Raczyński, or Poznań, Copy“ skelbiama nuorašo teksto faksimilė, transkripcija ir vertimas į lietuvių kalbą (p. 149–376). Baigiamojoje dalyje „Priedas / Appendix“ skelbiamos Patriarcho, Rumiancevo ir Jevreinovo metraščių nuorašų ištraukos (p. 377–403).

Publikaciją svariai papildė parengėjo sudaryta „Fantastinė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių genealogija pagal Raczyńskių nuorašą“ (p. 404) ir informatyvus rankraš-

tinių ir skelbtų šaltinių ir literatūros sąrašas (p. 408–434), asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės (p. 435–452, 453–459).

Šiuo metu mokslinėje apyvartoje yra 10 Viduriniojo sąvado nuorašų. Dar esama antrinių nuorašų ar jų fragmentų. Daug tai ar mažai – svarsto publikaciją parengęs Gudmantas. Atsakydamas į savo klausimą, senųjų tekstų žinovas nurodo, kad šiuo metu tyrėjų dispozicijoje yra keturi ankstesnio Trumpojo sąvado nuorašai ir du Plačiojo sąvado nuorašai. Du iš čia išvardytų rankraščių (plačiau žr. p. 13–55) yra žuvę, tačiau jų tekstus suspėta laiku paskelbti. Esama ir nuostolių – literatūroje nuo seno minimi Lietuvos metraščiai, kurie niekada nebuvo ištirti ir publikuoti, o jų pėdsakai yra dingę. Šiuo metu išlikę metraščių nuorašai saugomi įvairiose bibliotekose ar kitose mokslo įstaigose.

„Matematika“ mokslininkui yra aiški. Jis apžvelgia visus Viduriniojo sąvado nuorašus, pagrindinį dėmesį skirdamas svarbesniems iš jų ir iki šiol nepelnytai menčiau įtrauktiems į mokslinę apyvartą metraščių tekstams. Visus juos, ruošdamas publikaciją, tyrėjas pačiupinėjo ir apžiūrėjo *de visu*, atrinko skelbtinus tekstus, išsiaiškino dabartines rankraščių saugojimo vietas ir signatūras, ištaisė pastebėtus istoriografijos riktus ir suformulavo savas įžvalgas.

Gudmantas atsižvelgė ir į publikacijai atrinkto nuorašo „aplinką“, kurioje buvo sukurtas rankraštis, dėl kurios tyrėjų nuomonės išsiskiria. Publikacijos parengėjas pabrėžia, kad beveik visi žinomi nuorašai yra arba buvo didesnio rankraščio ir (arba) rankraštinio kodekso dalys, nurodo, kad Lietuvos Metrikos specialistas Stanislovas Ptazyckis (1853–1933) teigė, jog tai esąs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancelerio Leono Sapiegos raštininkų darbas, kurie XVI a. pabaigoje perrašinėjo Lietuvos Metriką ir turėjo reikalingų įgūdžių perrašinėti didelės apimties tekstus.

Publikacijos parengėjas nurodo, kad Racyńskių nuorašą jis pasirinko ir dėl to, jog tai, jo manymu, yra tipiškiausias plačiosios Viduriniojo sąvado redakcijos nuorašas ir vienas iš dviejų išlikusių seniausių Viduriniojo sąvado nuorašų. Racyńskių nuorašas sukurtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje ir turi ilgą skaitymo ir komentavimo istoriją.

Priedas „Patriarcho, Rumiancevo ir Jevreinovo nuorašų ištraukos / Appendix. Excerpts from Patriarch, Rumiantsev and Evreinov Copies“ skelbiamas su vertimu į lietuvių kalbą (p. 377–407).

Dar viena svarbi Gudmanto atlikto darbo dalis apima popierių ir vandenženklus.

Publikacijos tekstus reikšmingai papildoma skelbiamos kokybiškos, informatyvios skaitmeninės nuotraukos. Jomis galės naudotis tie, kurie mokosi darbo su paleografija pagrindų.

Pabaigai nuoširdžiausi sveikinimai ir linkėjimai tęsti publikuotojo ir interpretuotojo darbus.

JŪRATĖ KIAUPIENĖ

Gauta 2024 m. rugsėjo 20 d.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyrius

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17

LT-01101 Vilnius, Lietuva

el. p.: jurate.kiaupiene@gmail.com